
Työelämän monimuotoiset ja muuttuvat kasvot – vai sittenkin tutut ja pysyvät?

Koivunen, Tuija, Sippola, Markku & Melin, Harri (toim.): *Työ elää: Murroksia, trendejä ja muutoksen suuntia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 2023, 340 s.

Työ elää -teos sai kirjoittajien mukaan alkunsa Työelämän tutkimusyhdistyksen täyttäessä 30 vuotta vuonna 2021. Sen tavoitteena on tarjota tutkimukseen perustuva laaja-alainen ja ajantasainen kokonaiskuva suomalaisesta työelämästä. Tässä kirja onnistuu oikein kattavasti.

Kirja etenee yleisestä yksityiseen. Ensimmäisessä osassa käsitellään työtä sekä sen rakenteita ja sääntelyä. Toinen osa keskittyy tarkkarajaisemmin tarkastelemaan empiirisesti työn eri puolia: kirjoittajat pohtivat työmarkkinoiden kieliyhteisöjä, niin sanotun duunarityön ominaisuuksia, ammattia osana yhteiskunnallisia valtarakenteita ja työttömyyteen liittyviä kokemuksia. Kolmas ja viimeinen osa pureutuu uusimpiin muutostrendeihin erityisesti tietotyössä. Millaisia hyötyjä ja riskejä löytyy neurotiedettä hyödyntävästä ”neurojohtamisesta”? Entä miten hahmottaa ihmisen ja koneen välistä suhdetta? Millaista osaamista vaaditaan tulevaisuuden tietotyössä?

Kirja päättyy epilogiin, jossa nostetaan esille työelämän laajin ja tärkein konteksti: maapallo, sen ilmasto ja luonto. On hyvä, että lukijaa haastetaan lopuksi miettimään, miten irrallisena luonto on nähty työelämän tutkimuksessa: lähinnä muokkauksen kohteena ihmisen omien tarpeiden tyydyttämiseksi. Nyt ja tulevaisuudessa elintärkeä kysymys on kuitenkin se, miten työtä pitäisi muuttaa, jotta se sopeutuisi käytettävissä olevien luonnonvarojen ja maapallon ekologisen järjestelmän sanelemiin rajoihin.

Yksilökeskeinen työpuhe peittää rakenteet

Työ elää on kattava kuvaus suomalaisesta työelämästä, ja se lähestyy ajankohtaisia ilmiöitä hyvin asiapainotteisesti. Varsinkin kirjan ensimmäinen osa esittelee lukijalle hengästyttävän määrän faktoja, jolloin lukija uhkaa upota eri käsitteiden, historiallisten selontekojen ja ilmiöiden yksityiskohtaisen kuvailun paljouteen. Onneksi kirjoittajat ovat kuitenkin onnistuneet monin paikoin yhdistämään neutraalia asia-tekstiä kriittisiin ja kyseenalaistaviin näkökulmiin. Kirjassa nostetaan useassa kohdassa esiin yhteiskunnallisten ilmiöiden ja rakenteiden merkitys sekä se, että niiden muuttaminen tai purkaminen ei voi olla yksilöiden vastuulla. Edelleen voimakkaasti yksilökeskeisessä työhyvinvointi-, urakehitys- ja tehokkuuspuheessa tämä on erittäin tärkeä ja kaivattu näkökulma.

Esimerkiksi puhuttaessa työajan autonomiasta kiinnitetään huomiota sen paradoksaaliseen luonteeseen. Yhtäältä autonomia mahdollistaa työn ja muun elämän yksilöllisen ja joustavan yhdistämisen. Samalla vahva autonomia yhdistyy työhön, joka on yksilölle usein vastuullista, paineista ja kuormittavaa. Ilmiötä käsiteltäessä tuodaan esille myös tärkeitä rakenteellisia seikkoja, kuten työaika-autonomian eriytyminen sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan.

Paradoksina näyttäytyy myös työn vastakohta – työttömyys. Kuten Lena ja Sari Näre kuvaavat, työtön joutuu tasapainoilemaan ristiriitaisten vaatimusten välillä. Yhtäältä häneltä odotetaan aktiivista osallistumista tarkasti rajattuihin, ulkopuolelta säädettyihin toimiin (omaehtoinen toiminta, kuten vapaaehtoistyö tai opiskelu, ei tähän kuulu), ja toisaalta häneltä vaaditaan passiivista valmiutta vastaanottaa työtä. Työttömän työksi muodostuukin siten osallistuminen erilaisiin työllistämistoimiin, jotka muokkaavat hänestä työmarkkinakelpoisen. Hänen aikansa ei ole omaa vaan kuuluu työvoimahallinnolle, jonka käytettävissä hänen on oltava. Työllisyystoimien pakottama työ tuntuu usein merkityksettömältä, sillä se ei tarjoa vapautta päättää omasta ajankäytöstä eikä auta tunnistamaan työn tekemisen arvoa. Pahimmillaan nämä aktivointitoimet voivat rikkoa luottamuksen turvarakenteisiin sekä mitätöidä yksilön toimintakyvyn, identiteetin ja tulevaisuudennäkymät – ja voivat siten ajaa työttömän pysyvästi työelämän ulkopuolelle.

Tutkimustiedon vaikuttavuus kaipaa kohennusta

Tutkimustiedon roolia työelämässä ja sen kehittämisessä käsitellään niin ikään monipuolisesti ja kriittiset näkökulmat huomioiden. Esille tuodaan myös hanke-pohjaisen tutkimuksen haasteet: vaikka yhdestä aiheesta olisi toteutettu satoja rahoitettuja tutkimus- ja kehittämishankkeita, tiedon kokoaminen ja yhteen vetäminen jää usein tekemättä. Tällöin sirpaleinen tutkimusnäyttö ei siirry laajamittaisesti työelämään, koulutukseen tai työvoimapolitiikkaan. Tutkittua tietoa työelämästä on paljon ja sitä syntyy jatkuvasti lisää, mutta tiedon käytännön vaikuttavuudessa olisi vielä paljon tehtävää.

Vaikka kirja sisältää tärkeitä kriittisiä kannanottoja, sen eri osat jäävät hieman irrallisiksi. Olisi ollut kiinnostavaa, jos toimittajat olisivat yhdistelleet luvuissa käsitellyjä asioita temaattisesti toisiinsa esimerkiksi intersektionaalisuuden, vallan tai työntekijän toimijuuden tai tasa-arvon näkökulmista. Ilmiöt ovat kuitenkin hyvin kytkeytyneitä toisiinsa, kuten kirjoittajatkin useassa kohtaa toteavat.

Yksi esimerkki ilmiöiden nivoutumisesta toisiinsa on segregatio, johon kirjassa viitataan useissa eri luvuissa. Segregaatiosta puhuttaessa todetaan, että vaikka työmarkkinat ovat Suomessa eriytyneet voimakkaasti sukupuolen mukaan, ei sen vähentämisen nimissä tule kuitenkaan vaatia yksilöitä tekemään omien mieltymystensä vastaisia ammatinvalintoja. Yksilön ja rakenteiden välisen vastuun lisäksi segregatiota käsitellään sen pysyvyyden näkökulmasta, joka on yksi este naisten ja miesten välisen palkkaeron kaventamiselle. Toisaalta aika itsessään on osa ongelmaa: esimerkiksi tasa-arvon suhteen voidaan vedota Suomen historialliseen asemaan tasa-arvon mallimaana jo sata vuotta sitten. Tällainen ”meillähän on asiat hyvin” -ajattelu kuitenkin estää muutokseen sitoutumisen. Se sallii meidän sulkea silmät nykyisiltä epäkohdilta ja luo vaikutelman, että parempaan ei tarvitsekaan pyrkiä. Kirjan eri luvuista voimme kuitenkin poimia tiivistelmän nykypäivän suomalaisen työelämän ”riskitekijäbingosta”: naissukupuoli, ei-eurooppalainen kansallinen tausta, puutteellinen suomen kielen taito, puutteellinen digilukutaito, työväenluokkainen työ. Jokainen näistä on itsessään mahdollinen este omien oikeuksien, etujen ja mahdollisuuksien saavuttamiselle, mutta yhdistyessään ne tuottavat työntekijälle moninkertaisen riskin jäädä yhteiskunnallisen toimijuuden ja osallisuuden ulkopuolelle.

Epäkohtia vähättelevät asenteet tarvitsevat tuuletusta, jotta pääsemme aidommin kohti syrjintävapaata, tasa-arvoista ja monikulttuurista työelämää. Myös luokka-

yhteiskunta on edelleen tärkeä käsite, joka muistuttaa yhteiskunnallisista eroista ja rakenteellisesta eriarvoisuudesta. Luokka-asema määrittää Suomessa yhä elämän ehtoja ja lähtökohtia, ja koulutus sekä tulot jakaantuvat luokka-aseman mukaan. Tämän tiedostaminen on tärkeää muutoksen aikaansaamiseksi.

Myös ympäröivän maailman ja yhteiskunnan vaikutukset yksilöiden hyvinvointiin ovat moninaiset ja toisiinsa kietoutuneet. Esimerkiksi se, miten talouden heilahtelevat suhdanteet vaikuttavat työn epävarmuuteen, työttömyyteen tai sen uhkaan ja koettuun stressiin, ei ole suinkaan suoraviivaista. Hyvä uutinen on, että Suomessa kansalaisten suojaaminen kattavan turvaverkon eli sosiaaliturvan avulla on yhä ainakin kohtalaisella tasolla: verrattuna muihin maihin suomalaiset ovat melko suojattuja talouden heilahteluiden vaikutuksilta. Tämä ei toki takaa sitä, että näin olisi myös tulevaisuudessa ilman aktiivisia pyrkimyksiä tämän turvaverkon ylläpitämiseen ja vahvistamiseen.

Kirjan lukemisen jälkeen selkeimmin mieleen jää työelämän paradoksaalinen luonne: miten paljon työelämä on muuttunut ja tulee muuttumaan nopeastikin, mutta miten työhön liittyvät ilmiöt ovat kuitenkin enemmän pysyviä kuin vaihtuvia. Ydinasiat, kuten työ itsessään keinona hankkia toimeentuloa, kokea merkityksellisyttä ja rakentaa omaa identiteettiä, säilyvät. Kirja on hyvä kuvaus aikamme ilmiöistä, joita kuvaavat monet nykyaikaiset termit, kuten teknostressi tai digiupumus. Miltä työelämä näyttää tulevaisuudessa? Mitkä ovat silloin trendit, uhkat ja mahdollisuudet? Kuten kirjan alussa todetaan, työelämä ei tule koskaan valmiiksi. Muutos on aina läsnä, oli sitten kyse hitaista ja hankalasti havaittavista tapahtumista tai nopeista ja ennakoimattomista siirtymistä. Siksi työn tutkiminen on erityisen kiintoisaa – uutta opittavaa ja havainnoitavaa riittää aina. Tähän voin itsekkin työelämän tutkijana yhtyä.

Arvion alussa mainittu Työelämän tutkimusyhdistyksen julkaisee Työelämän tutkimus -lehteä. Kirjan toimittajista Tuija Koivunen on yhdistyksen sihteeri ja Markku Sippola varapuheenjohtaja. Arvion kirjoittaja Mari Herttalampi on lehden toimitusneuvoston jäsen.

Kirjoittaja

Mari Herttalampi

Pst, dosentti, yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto
sähköposti: mari.a.herttalampi@ju.fi